

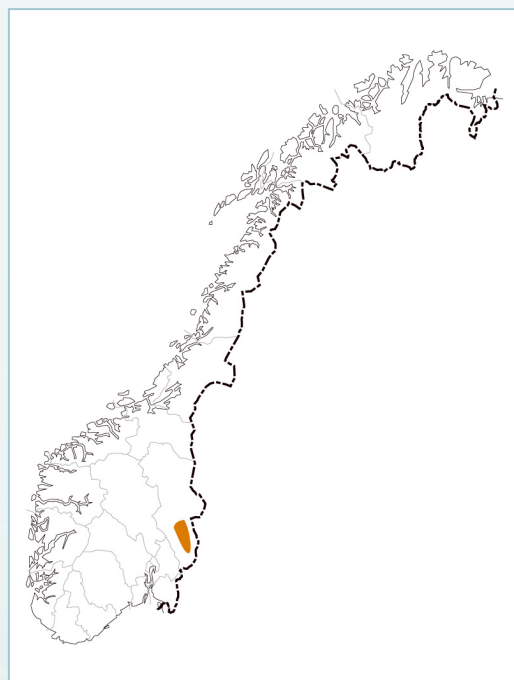
Hortulan *Emberiza hortulana*

Rødlistet art

I Norge hekker arten i et kjerneområde i Hedmark. I tillegg hekket noen få par i Oppland og Akershus inntil nylig. Arten var tidligere knyttet til kulturlandskapet, men hekker nå bare på brannfelt, hogstfelt, torvmyrer og noen nydyrkingsområder. Hovedårsaken til en fortsatt bestandsnedgang er trolig at bestanden er liten og isolert.

Status

Kategori kritisk truet (CR) på Norsk rødliste for arter 2010.

Kjerneområde for hortulan i Norge.

Kjennetegn

Hortulan er en buskspurv som er snarlik gulspurven, men hannene kjennes på sitt olivengrå hode og bryst med en markert gul øyering. Den har også lys mustasjestrek og strupe. Buken er gul-orange i skarp kontrast til det grå brystet. Hunnen ligner på hannen, men har mindre klare farger og mørkstreket bryst og isse. Sangen, som utføres fra en lett synlig sangpost i toppen av et tre, har en kjøttmeislignende innledning og avslutter med et vedmodig "tsi-tsi-tsi-try-try".

Utbredelse

Hortulanen var hos oss opprinnelig en karakterfugl i kulturlandskapet på Østlandet og i deler av Trøndelag. Midt på 1800-tallet ble den betraktet som vanlig i disse områdene, og skal ha hekket regelmessig i Nordland nord til Saltdalen. Det foreligger også et tilfelle av mulig hekking i Pasvik fra 1973. Fra Trøndelag forsvant arten allerede ved begynnelsen av 1900-tallet. Arten forsvant også tidlig fra Agder, Telemark og Østfold. Arten gikk kraftig tilbake fra Vestfold i løpet av 1960-tallet, og er bare funnet hekkende én gang etter 1969. I Buskerud ble arten sett fram til 1985. Nedgangen i den norske bestanden ellers skjedde særlig i løpet av 1950-tallet. Hortulanen hekker nå bare på brannfelt ved Elverum og på en del torvmyrer, hogstfelt og nydyrkingsområder i Solør i Hedmark. Den norske bestanden var i 2006 på bare 110 syngende hanner. En tilsvarende tilbakegang har funnet sted over store deler av Europa. Hortulanens utbredelse strekker seg fra Europa østover gjennom Russland til Mongolia og sør til Middelhavet og Lilleasia.

Biologi

Hortulanen ankommer hekkeplassene i begynnelsen av mai, hannen som regel en uke før hunnen. De opptre ofte i grupper, hvor flere hanner synger nær hverandre. Reiret plasseres på bakken og de 3-5 eggene legges som oftest i siste halvdel av mai eller begynnelsen av juni. Rugetiden er 11-12 dager og det er bare hunnen som ruger. Ungene er i reiret i 12-13 dager, og forlater vanligvis reiret før de kan fly. De blir matet av begge foreldrene, men mest av hunnen. Ungene mates hovedsakelig med insekter.

Hortulanen var opprinnelig knyttet til det småskalige jordbrukslandskapet med beitemarker, åkrer og spredte trær og treklynger. Arten synes å være en soleskende art som gjerne plasserer reiret i åpent lende på steder hvor det er varmt og tørt. I dag er et tidligere brannfelt ved Elverum et viktig tilholdssted. Brannfeltet ligger på en svært næringsfattig sandmo som gjør at gjenveksten går svært sakte. Biotopen er fremdeles attraktiv for hortulanen tredivye år etter den store

Fargemerket hortulanhann.

skogbrannen i 1976. Andre viktige biotoper for hortulanen er torvmyrer og hogstfelter som ligger i nærheten av kornåkrer, samt nydyrkingsområder. Spillkorn er viktig føde for hortulanen rett etter ankomst om våren, og senere på året hentes mye insekter i kornåkre. Alle norske hekkeplasser ligger ved dyrket mark.

Våre hortulaner antas å overvintre i Vest-Afrika, mens de mer tallrike østlige bestandene overvintrer i Etiopia og Sudan. Det foreligger bare fire gjenfunn av norske fugler, alle fra Sør-Frankrike. Tre av fuglene er skutt, mens den fjerde ble fanget og satt i bur. Hortulanen drar sørover allerede i august. Vårtrekket begynner trolig i mars.

Bestandsstatus

Hortulanen har hatt en dramatisk tilbakegang siden 1950-tallet. Det er anslått at det var langt mer enn 1000 par hortulan bare i Oslo og Akershus for omkring hundre år siden. Bestanden i Norge ble anslått til bare 100-500 par på 1980-tallet. Gjennom prosjektet "Hortulan i Norge" har den norske bestanden blitt nøye overvåket, særlig i årene 1996-2006. Undersøkelser har vist at det bare var omtrent 150 syngende hanner i Norge i 2001. Dette representerer langt mindre enn 100 par, da antall hekkende par har vist seg å være bare litt mer enn halvparten av antall hanner. Mange hanner klarer med andre ord ikke å tiltrekke seg hunner. Hunnene sprer seg gjerne langt fra fødestedet, og rekrutteringen av hunner til de norske hekkeområdene vanskeliggjøres ved at bestandene er så små og isolert fra andre bestander i Skandinavia. Dette er trolig hovedårsaken til at hortulanbestanden fortsatt er i nedgang hos oss. Nedgangen ellers i Europa skyldes trolig i stor grad endringer i jordbruket. Færre husdyr, mindre beitemark, færre kantsoner og mer sprøyting er negativt for hortulanen. Av andre negative faktorer kan bruk av kvikksølvbeiset korn (som antagelig forårsaket krakket på 1950-tallet), endringer i klimaet i Europa, tørke i overvintringsområdene i Afrika og fangst, ha bidratt til bestandsnedgangen.

Helt siden romertiden har hortulaner blitt fanget under høsttrekket og foret opp til de er blitt smellfeite. Hortulaner blir fortsatt betraktet som delikatess og storstilt fangst foregår fremdeles enkelte steder ved Middelhavet. Det er beregnet at omtrent 50 000 hortulaner blir fanget hvert år bare i den sørvestre delen av Frankrike. Frankrike krever dispensasjon fra EU's fugleverndirektiv under henvisning til at det dreier seg om en "tradisjonell" fangst. I Norge er det fortsatt bestandsnedgang med omkring 185 hanner i 1999, omkring 150 hanner i 2001 og bare omkring 110 hanner i 2006. Bestandsnedgangen har vært på hele 27 prosent siden 2001.

Arten er vurdert til kategori kritisk truet på Norsk rødliste for arter 2010 etter kriteriet C2sii (mindre enn 250 reproduserende individer og mer enn 90 prosent av individene i én delpopulasjon).

Referanser

- Dale, S. 1997. Hortulan – spurv i fritt fall. S. 176-186 i Brox, K. H. (red.). Natur 97/98. Tapir Forlag, Trondheim.
- Dale, S. 2000. Endringer i hortulanbestanden i Hedmark 1996-2000. Kornkråka 30: 160-165.
- Dale, S. 2001. Hortulanen i Oslo og Akershus – fra karakterfugl til sjeldenhet. Toppdykker'n 24: 152-161.
- Dale, S. 2001. Female-biased dispersal, low female recruitment, unpaired males, and the extinction of small and isolated bird populations. Oikos 92: 344-356.
- Dale, S. 2001. Causes of population decline of the Ortolan Bunting in Norway. Proceedings 3rd. International Ortolan Bunting Symposium (Bunting studies in Europe), 33-41.
- Dale, S. 2000. Forslag til skjøtselstiltak for å bevare bestanden av hortulan på brannfeltet på Starmoen, Elverum. Notat, Norges Landbrukshøgskole, 8 s.
- Dale, S. 2009. Hortulanen er kritisk truet! Vår Fuglefauna 32: 108-115.
- Dale, S. & Hagen, Ø. 1997. Population size, distribution and habitat choice of Ortolan Buntings *Emberiza hortulana* in Norway. Fauna norvegica Series C, Cinclus 20: 93-103.
- Direktoratet for naturforvaltning 2009. Handlingsplan for hortulan *Emberiza hortulana*. DN rapport 2009-5. Direktoratet for naturforvaltning, 25 s.
- Fremming, O. R. 1984. Hortulanen *Emberiza hortulana*, svartrødstjert *Phoenicurus ochrorus* og topplerke *Galerida cristata* i Norge. Vår Fuglefauna 7: 197-204.
- Haftorn, s. 1971. Norges Fugler. Universitetsforlaget, Oslo.
- Kålås, J.A., Viken, Å., Henriksen, S. og Skjelseth, S. (red.). 2010. Norsk rødliste for arter 2010. Artsdatabanken, Norge.
- Nævra, A. 2002. Hortulanens skjebnetime. Har viktige habitatkrav blitt oversett, og har løsningen på hortulangåten vært så nær at vi ikke har sett den? Vår Fuglefauna 25: 62-81.
- Steifetten, Ø. & Dale, S. 2006. Viability of an endangered population of ortolan buntings: The effect of a skewed operational sex ratio. Biological Conservation 132: 88-97.